

75 LAT
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
w Warszawie
1928–2003

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVI

2002 – 2003

W 130 ROCZNICĘ TOMU I

1873 – 2003

WARSZAWA 2003 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
TOM LVI**

**130 ROCZNICA WYDANIA PIERWSZEGO TOMU
WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH
1873 – 2003**

**75 ROCZNICA UTWORZENIA
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
W WARSZAWIE
1928 – 2003**

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grazyna Orlińska,
mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

J. Andrzejowski, Radosław J. Prochowicz

Rycina na okładce: kościana zawieszka grzebieniowata
ze Stodzewa, pow. garwoliński (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: a bone comb-pendant
from Stodzew, distr. Garwolin (L. Kobylińska del.)

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl.

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne

ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LVI

SPIS TREŚCI

Contents

75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (1928–2003)	
Wojciech Brzeziński, 75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 75 Years of the State Archaeological Museum in Warsaw	3
Wojciech Nowakowski, Działalność naukowa PMA Scientific Activity of the State Archaeological Museum	7
Danuta Piotrowska, Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie The History of the State Archaeological Museum in Outline	13
Miscellanea	
Jerzy Libera, Nowe znalezisko gromadne krzemiennych narzędzi wiórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem A New Multiple Find of Flint Blade Tools at Gródek nad Bugiem, Site 1C	37
Jerzy Libera, Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny Multiple Flint Axe Deposits from the Lublin Region	45
Marek Florek, Anna Zakościelna, Depozyt wiórów krzemiennych z Krowiej Góry koło Sandomierza (stan. 14. gm. Łoniów, woj. świętokrzyskie) Deposit of Flint Blades from Krowia Góra near Sandomierz (Site 14, Comm. Łoniów, Woj. Świętokrzyskie)	51
Aneks: Witold Migal, Analiza technologiczna wiórów z Krowiej Góry k. Sandomierza Technological Analysis of Blades from Krowia Góra near Sandomierz	60
Anna Drzewicz, Dwa czekany typu Nortycken z Czubina ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Two Knobbed Shaft-Hole Axes Type Nortycken from Czubin in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw	63
Teresa Węgrzynowicz, Zabytki z wczesnej epoki żelaza z terenów Rosji w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Early Iron Age Finds from Russia in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw Материалы раннего железного века с территории России в фондах Государственного Археологического Музея в Варшаве	69
Bartłomiej Karch, Materiały z wczesnej epoki żelaza z Kalisza Tyńca, woj. wielkopolskie Early Iron Age Finds from Kalisz Tyniec, Woj. Wielkopolskie	87
Aleksandra Żrówska, Dwa nieznanne cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Dobrzyńskiej Two Unknown Lusatian Culture Cemeteries in Dobrzyń Province	103
Vykintas Vaitkevičius, Badania cmentarzyska kurhanowego koło wsi Pakalniai na Litwie. Przyczynek do dyskusji nad datowaniem początków kultury kurhanów wchodniolitewskich Archaeological Investigation of a Barrow Cemetery at Pakalniai, Lithuania. Contribution to the Discussion on the Dating of the Origins of the East-Lithuanian Barrow Culture Archeologiniai Pakalnių pilkapių tyrinėjimai, Lietuva Pretekstas diskusijai dėl ankstyvosios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros datavimo	111
Sylwia Małachowska, Nieznany skarb (?) z Leszna koło Łęczycy An Obscure Hoard (?) from Leszno near Łęczycza	125

Materiały	
Mirosława Andrzejowska, Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3 Cloche Grave Culture Graves at the Cemetery at Stodzew, Comm. Parysów, Site 3	131
Mirosława Andrzejowska, Cmentarzysko fazy wielkowiejskiej na stan. 1 we Władysławowie Chłapowie, woj. pomorskie Cemetery of the Wielka Wieś (<i>Grossendorfer</i>) Phase, at Władysławowo Chłapowo, Site 1	145
Urszula Kobylińska, Zbigniew Kobyliński i Dariusz Wach, Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klukowiczach na Podlasiu Excavation of the Stronghold at Klukowicze in Podlasie (NE Poland)	189
Aleksandra Żórawska, Ocalałe i niepublikowane materiały z badań Waldemara Heyma w Bystrzcu, powiat kwidzyński (Weißhof, Kr. Marienwerder) Unpublished and Survived Materials from Excavations of Waldemar Heym at Bystrzec, Distr. Kwidzyn (Weißhof, Kr. Marienwerder)	229
Zbigniew Nowakowski, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdźzarowie, pow. sochaczewski A Cemetery of the Przeworsk Culture at Żdźzarów, Distr. Sochaczew	283
Polskie badania w Dawidgródku nad Horyniem (część 1)	
Sylwia Małachowska, Polskie badania archeologiczne na grodzisku w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Polish Archaeological Research at the Hillfort at Davyd-Haradok on the Haryn' (Belarus) Польскія археалагічныя даследаванні на гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	381
Caroline Earwood, Wooden Artefacts from the Medieval Town of Dawidgródek, Belarus Drewniane zabytki ze średniowiecznego miasta w Dawidgródku, w Republice Białoruś Знаходкі з дрэва з сярэднявечнага гарадзішча ў Давыд-Гарадку, у Рэспубліцы Беларусь	393
Sylwia Małachowska, Wyroby z żelaza i obróbka tego metalu na terenie grodu w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Iron Finds and Ironworking at the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Вырабы з жалеза і апрацоўка гэтага металу на тэрыторыі гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	431
Sylwia Małachowska, Obróbka metali nieżelaznych z grodziska w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Nonferrous Metal Finds from the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Апрацоўка каляровых металаў у Давыд-Гарадку (Беларусь) Aneks: Longina Koziarowska, Metaloznawcze badania zabytków pochodzących z Dawidgródka w dawnym powiecie stolińskim (Białoruś)	451 463
Wykaz skrótów	469

WOJCIECH NOWAKOWSKI

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA PMA

SCIENTIFIC ACTIVITY OF THE STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

Tytuł mojego wystąpienia – zasugerowany, a raczej wręcz narzucony przez organizatorów* – podkreśla ten aspekt funkcjonowania Państwowego Muzeum Archeologicznego, który na ogół umyka uwadze osób nie związanych bezpośrednio z tą instytucją. Tymczasem zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Muzeum winno być *państwowym zakładem naukowo-badawczym*, a jako cel jego działalności na pierwszym miejscu wymienione zostało *badanie prahistorji, przedewszystkim terytorjum Państwa Polskiego*¹. Takie wyeksponowanie badań naukowych w wypadku muzeum, uznawanego na ogół wyłącznie za miejsce przechowywania i prezentacji zbiorów może w pierwszej chwili dziwić – trzeba jednak wziąć pod uwagę specyfikę archeologicznych placówek muzealnych. Pozyskują one bowiem swe zasoby niemal wyłącznie w wyniku badań wykopaliskowych – sposoby typowe dla muzeów innego rodzaju, takie jak zakup czy darowizna, odgrywały i odgrywają minimalną rolę. Muzeum archeologiczne, by mieć co wystawiać, musi więc prowadzić własne badania wykopaliskowe; musi też w o wiele większym stopniu zadbać o naukową oprawę swych zbiorów: *Dama z łasiczką* będzie zawsze pojmowalnym dla wszystkich dziełem sztuki, a naukowe dyskusje dowodzące, że „łasiczka” jest w rzeczywistości gronostajem, naprawdę nic tu zmienić nie mogą, natomiast ogromna część znalezisk archeologicznych bez całego kontekstu, bez dokumentacji i opracowania naukowego traci wiele swej wartości ekspozycyjnej.

W ciągu krótkiego czasu, który ofiarowuje mi cierpliwość słuchaczy, nie sposób przedstawić całości osiągnięć Państwowego Muzeum Archeologicznego w sferze nauki,

z konieczności muszę się więc ograniczyć do zaprezentowania tylko części sukcesów. Muszę się w dodatku liczyć z tym, że, co niewątpliwie naganne, ale nieuniknione, dominować w tej prezentacji mogą działania bliższe uprawianej przeze mnie grzędce archeologicznej. „Przewodnikiem” po tej krainie będą publikacje Muzeum – a przede wszystkim jego periodyk: „Wiadomości Archeologiczne”, które od dziesiątego numeru Muzeum przejęło, wraz z obowiązkiem ochrony zabytków archeologicznych, od Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych.

1. Lata międzywojenne

Rozporządzenie Prezydenta Najjaśniejszej Rzeczypospolitej powołało Państwowe Muzeum Archeologiczne do życia wiosną 1928 roku, nakładając na nie wspomniany na wstępie obowiązek prowadzenia badań *prahistorji Państwa Polskiego*. Już latem tego roku dyrektor Muzeum, Roman Jakimowicz, przeprowadził więc wizytację wczesnośredniowiecznego grodziska na Przełęczy Dukielskiej w Beskidach² oraz podjął badania wykopaliskowe na przeciwległym końcu Polski – w Prudziszkach pod Suwałkami³. W sumie, już w owym pierwszym roku badaniami wykopaliskowymi, działaniami ratowniczymi, prospekcją terenową czy wreszcie rejestracją przypadkowych odkryć zostało objętych 76 stanowisk, wśród których przewijają się tak znane nazwy jak – obok Prudziszek – Złota, Krzemionki Opatowskie, Szurpiły, Transbór, Cecele czy Osowa⁴.

* (Od red.) Referat ten został wygłoszony 21 marca 2003 r. podczas uroczystej sesji z okazji 75. rocznicy powołania Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

¹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Państwowym Muzeum Archeologicznym (Dziennik Ustaw R. P. Nr. 36 z 24 marca 1928 r. poz. 346)*, WA X, 1929, s. 176–177.

² R. J a k i m o w i c z, Grodzisko pod Przełęczą Dukielską, WA XIII, 1935, s. 173–174, tabl. XLVII–XLIX.

³ R. J a k i m o w i c z, Wykopaliska przedhistoryczne na Suwalszczyźnie, ZOW III, 1928, s. 41–42; por. M. K a c z y ń s k i, Dwa cmentarzyska kurhanowe z V–VI wieku we wsi Prudziszki, pow. Suwałki, MS III, 1958, s. 115–117.

W ślad za badaniami rusza szeroka prezentacja ich wyników. „Wiadomości Archeologiczne” od swego dziętego tomu – pierwszego po przejściu przez Muzeum – wyraźnie zwiększają swoją objętość, stając się miejscem publikowania materiałów archeologicznych. Powiększenie formatu do A4, wydzielanie tablic drukowanych na kredowanym papierze podkreśla wagę, jaką przykładano do należytej prezentacji znalezisk, stanowiących – w ówczesnym rozumieniu – niezbędny punkt wyjścia do wszelkich wnioskowań archeologicznych.

Już w pierwszym tomie „Wiadomości” wydanym przez Muzeum uwagę zwraca duży, kilkudziesięciostronicowy artykuł pracownika Muzeum, Zygmunta Szmita, poświęcony *badaniom epoki kamiennej na Podlasiu*, stanowiący podsumowanie jego wieloletnich poszukiwań i wykopalisk⁵. Ponad dwadzieścia rysunków i blisko 50 całostronicowych tablic świadczy o rzetelności analizy naukowej, godne podkreślenia jest też zdecydowane wyodrębnienie odmiennych chronologicznie materiałów kultury trzcinieckiej z epoki brązu, określonych wówczas mianem *ceramiki ze ściętymi brzegami i ornamentem bruzdowym* oraz doszukanie się współczesnych analogii z innych obszarów ówczesnej Polski⁶. Niestety, ten sam tom zamyka nekrolog przedwcześnie zmarłego Szmita⁷, bardzo pięknej i tragicznej postaci bezinteresownego archeologa-pasjonata, stanowiącego już wtedy anachronizm wśród rozsądniej ustawionych życiowo kolegów.

Następne tomy „Wiadomości” przyniosły kolejne opracowania dotyczące epoki kamienia: Józef Żurowski opublikował tu *pierwsze ślady kultury pucharów dzwonowatych w Polsce*⁸, podkreślając, że materiały te zostały pozyskane w wyniku badań przeprowadzonych w 1928 roku *kosztem Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie* a następnie zasilily jego zbioru⁹. W latach trzydziestych Muzeum prowadziło też badania w zespole stanowisk neolitycznych w Brześciu Kujawskim, których wyniki Konrad Jażdżewski opublikował w 1938 roku¹⁰. W tym samym tomie „Wiadomości” Kazimierz Salewicz przedstawił wykopaliska przeprowadzone przez Muzeum na dwóch cmentarzyskach kultury łużyckiej¹¹.

⁴ R. J a k i m o w i c z, Sprawozdanie z działalności Państwowego Muzeum Archeologicznego za 1928 rok, WA XIII, 1935, s. 232–278, por. zwłaszcza s. 237–239, 246–249, 252, 262, 270.

⁵ Z. S z m i t, Badania osadnictwa epoki kamiennej na Podlasiu, WA X, 1929, s. 36–117, tabl. I–XLVI.

⁶ Z. S z m i t, *op. cit.*, s. 64–66, tabl. VIII.

⁷ R. J a k i m o w i c z, Ś. p. Zygmunt Szmit, WA X, 1929, s. 305–311; na temat postaci Zygmunta Szmita por. też: K. B u r e k, Starożytnicy i archeolodzy, Olsztyn 1977, s. 49–55.

⁸ J. Ż u r o w s k i, Pierwsze ślady kultury pucharów dzwonowatych w Polsce, WA XI, 1932, s. 117–168, tabl. XIX–XXVII.

⁹ J. Ż u r o w s k i, *op. cit.*, s. 117, przyp. 1.

¹⁰ K. J a ż d ż e w s k i, Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu Kujawskim, WA XV, 1938, s. 1–105, tabl. I–XLI.

¹¹ K. S a l e w i c z, Cmentarzysko ciałopalne ludności kultury łużyckiej w Myśliborzu (pow. Opoczno, woj. kieleckie), WA XV, 1938, s. 126–146, tabl. XLVII–XLIX; *i d e m*, Cmentarzysko ciałopalne w Małusach Wielkich, WA XV, 1938, s. 147–157, tabl. L, LI.

Podsumowaniem działalności naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w ciągu lat, które upływały od rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej do II wojny światowej stały się, nieco przypadkowo, dwie publikacje.

Pierwsza z nich to praca Stefana Krukowskiego „Krzemionki Opatowskie”¹², wydana w 1939 roku, wprowadzie przez Muzeum Techniki i Przemysłu, lecz *przy współudziale Państwowego Muzeum Archeologicznego* i na podstawie jego *materiałów spostrzeżeniowych*. Książka ta uchodzi za jedną z najważniejszych prac dotyczących polskiego neolitu, zachowującą do dziś wartość naukową, mimo upływu lat i specyficznego języka. Uwagę archeologa, zwłaszcza nie zajmującego się epoką kamienia, przykuwa zamieszczony na końcu słownik, obejmujący określenia, które wówczas wymagały dokładnego wyjaśnienia, a dziś są już trwale zakorzenione w archeologicznym języku naukowym, jak choćby *pasiak*, dla oznaczenia krzemienia pasiastego¹³. Z drugiej strony terminy takie, jak *robota podcinkowa*, pozostają dalej niezrozumiałe mimo – a może właśnie z powodu – wyjaśnień, że jest to *w znaczeniu użytym przez Autora roboty podpoziomowa po upadzie*¹⁴.

Drugim „podsumowaniem” działalności naukowej Muzeum w latach 1928–1939 był XVI tom „Wiadomości Archeologicznych”, zaplanowany jako księga jubileuszowa Józefa Kostrzewskiego. Wybuch wojny uniemożliwił jego normalne wydanie i rozpowszechnienie, tom ten doczekał się więc reedycji z niemal dziesięcioletnim opóźnieniem – w 1948 roku. Ze względu na jubileuszowy charakter nie zawierał publikacji materiałowych, lecz przede wszystkim artykuły analityczne. Wśród licznych prac zawartych w tym tomie uwagę zwracają artykuły pracowników Muzeum, Zdzisława Durczewskiego, Kazimierza Salewicza i Konrada Jażdżewskiego¹⁵, poświęcone – zgodnie z koncepcją jubilatą, Józefa Kostrzewskiego – wykazywaniu ciągłości kulturowej i osadniczej pomiędzy kulturą łużycką a kulturą pomorską i kulturą grobów kloszowych (Salewicz był wręcz zdania, że należy *mówić o grobach kloszowych kultur łużyckiej, a nie o oddzielnej kulturze grobów kloszowych*¹⁶) oraz przedłużaniu tej kontynuacji aż po wczesne średniowiecze, co miało świadczyć o *tubylczości Słowian na ziemiach polskich*¹⁷. Problem ten stał się jednym z głównych tematów dyskusji archeologicznych po II wojnie światowej, prowadzonych także na łamach wydawnictw Państwowego Muzeum Archeologicznego i z udziałem jego pracowników.

¹² S. K r u k o w s k i, Krzemionki Opatowskie, Warszawa 1939. Na temat *materiałów spostrzeżeniowych* (określenie autora) – por. s. XI.

¹³ S. K r u k o w s k i, *op. cit.*, s. 130.

¹⁴ S. K r u k o w s k i, *op. cit.*, s. 132.

¹⁵ Z. D u r c z e w s k i, Zagadnienie grobów jamowych w kulturze łużyckiej i późniejszych ich nawiązań, WA XVI, 1939 (1948), s. 35–52; K. S a l e w i c z, Cmentarzysko łużyckie w Małusach Wielkich i zagadnienie związków kultury łużyckiej z tzw. „kulturą grobów kloszowych”, WA XVI, 1939 (1948), s. 53–75, tabl. I, II; K. J a ż d ż e w s k i, Kujawskie przyczynki do zagadnienia tubylczości Słowian na ziemiach polskich, WA 1939 (1948), s. 106–161, tabl. VI–XXI.

¹⁶ K. S a l e w i c z, *op. cit.*, s. 69.

¹⁷ K. J a ż d ż e w s k i, *op. cit.*

2. W „Polsce Ludowej”

Pierwsze lata „Polski Ludowej” to czas zarówno usuwania skutków II wojny światowej, jak i rozwoju nowych badań. Można tu znowu przywołać przykład „Wiadomości Archeologicznych” – pierwszy tom przygotowany po wojnie zawierał opracowania wyników wykopalisk sprzed 1939 roku, a wyjątkowo także z lat 1939–1945, przechowywanych w zbiorach Muzeum (Judziki, Bargłów Dworny, Ćmielów Gawroniec, Łużki, Radom)¹⁸ oraz publikacje materiałów nowych, pozyskanych już w pierwszych latach powojennych (Kacice, Gozdowo)¹⁹. Uderzającą nowością było znaczne rozbudowanie przyrodniczych analiz materiałów wykopaliskowych²⁰.

Bardzo istotną zmianą było też poszerzenie zasięgu terytorialnego działań Państwowego Muzeum Archeologicznego, związane ze zmianami granic. Obszarem, który znalazł się po 1945 roku w „strefie odpowiedzialności” Muzeum były przede wszystkim dawne Prusy Wschodnie – włączenie tych ziem do terytorium naukowej aktywności polskiej archeologii jest ogromnym osiągnięciem i równie wielką zasługą Muzeum. Szczególną rolę odegrał tu pracownik Muzeum Jerzy Antoniewicz. Nie tylko ratował, traktowane jako porzucone „mienię poniemieckie” zbiory archeologiczne przed zniszczeniem i rozgrabieniem²¹, lecz także popularyzował wiedzę o tym obszarze, stanowiącym „białą plamę” dla ówczesnego środowiska archeologicznego – przykładem może być artykuł Antoniewicza ze wspomnianego, pierwszego powojennego tomu „Wiadomości”. Antoniewicz przedstawił w nim sylwetkę Józefa Narońskiego, osiemnastowiecznego badacza grodzisk pruskich²². Jerzy Antoniewicz był przy tym pierwszym polskim archeologiem, który podjął badania na obszarze dawnych Prus Wschodnich: w 1949 roku prowadził wykopaliska w Wyszemborku²³,

a w latach 1950–1951 wraz z ówczesnym studentem Jerzym Okuliczem badał grodzisko w Jeziorku²⁴.

Już u schyłku lat czterdziestych Państwowe Muzeum Archeologiczne rozpoczęło wydawanie nowego periodyku. Ukazującym się w latach 1948–1953 „Sprawozdaniom P.M.A.” wypomina się dziś artykuły o *współczesnych zadaniach archeologii radzieckiej*²⁵, czy też nekrolog Stalina²⁶, od pierwszego numeru było to jednak pismo publikujące przede wszystkim notatki o odkryciach archeologicznych, z reguły w formie niewielkich studiów, prezentujących poszczególne znaleziska na bardzo szerokim tle. Obok wspomnianego już Jerzego Antoniewicza²⁷ szczególnie aktywne były tu Anna Kietlińska²⁸ i Krystyna Musianowicz²⁹. Po zamknięciu „Sprawozdań” tę bardzo potrzebną działalność kontynuował dział *Odkrycia* „Wiadomości Archeologicznych”, od tomu XX z 1954 roku. Drugim pismem naukowym, które powstało na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych były „Materiały Wczesnośredniowieczne”, dokumentujące archeologiczne badania nad początkami Państwa Polskiego i udział w nich Państwowego Muzeum Archeologicznego.

Przemiany polityczne połowy lat pięćdziesiątych wśród swych licznych skutków zaowocowały także dwudziestoletnią koniunkturą wydawniczą, z której, razem z innymi placówkami naukowymi w Polsce, skorzystało i Państwowe Muzeum Archeologiczne. Podjęto wówczas wydawanie rocznika „Materiały Starożytne”, na długie lata wyznaczającego standard publikowania materiałów archeologicznych. W pierwszym tomie znalazł się artykuł Aleksandra Kamińskiego poświęcony archeologii Jaćwieży³⁰. Ze względu na osobę autora stanowił o jednoznacznej deklaracji politycznej, a jednocześnie wytyczał kierunek badań, którego naturalną konsekwencją był udział Muzeum w działaniach naukowych Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej – najbardziej chyba ambitnego przedsięwzięcia archeologicznego w czasach PRL. Efektem było powstanie polskiej archeologii bałtyjskiej, której wszyscy twórcy – wspomniany już

¹⁸ J. Marciniak, Dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu rzymskiego w Judzikach i Bargłowie Dwornym, w pow. augustowskim, WA XVII/1, 1950, s. 47–76, tabl. XII–XXII; Z. Podkowińska, Osada neolityczna na górze Gawroniec w Ćmielowie, pow. Opatów, WA XVII/2-3, 1950, s. 95–146, tabl. XXVI–XLVI; J. Gąsowski, Wczesnohistoryczne cmentarzysko szkieletowe w Radomiu, WA XVII/4, 1950/1951 (1951), s. 305–326, tabl. LXXXV, LXXXIV.

¹⁹ K. Musianowicz, Halsztacko-latańskie cmentarzysko w Kacicach, pow. Pułtusk, WA XVII/1, 1950, s. 25–46, tabl. V–XI; *e a d e m*, Cmentarzysko i osada wczesnohistoryczna w Gozdowie, pow. Sierpc, WA XVII/4, 1950/1951 (1951), s. 251–304, tabl. LXIV–LXIX.

²⁰ Por. K. Krysiak, Zabytki pochodzenia zwierzęcego z osady neolitycznej w Ćmielowie, powiat Opatów, WA XVII/2-3, 1950, s. 147–154, tabl. XLVII–L; *i d e m*, Szczątki zwierzęce z osady neolitycznej w Ćmielowie, WA XVII/2-3, 1950, s. 165–228, tabl. LI–LV; B. Rosiński, O szczątkach kostnych ludzkich odkrytych w osadzie neolitycznej na górze „Gawroniec” w Ćmielowie, pow. Opatów, WA XVII/2-3, 1950, s. 155–164; K. Musianowicz, Z zagadnień osadnictwa wczesnohistorycznego, pow. Sokołów Podlaski, WA XVII/4, 1950/1951 (1951), s. 229–250, tabl. LVI–LXIII; B. Rosiński, Charakterystyka antropologiczna szczątków ludzkich cmentarzyska wczesnohistorycznego w Radomiu, WA XVII/4, 1950/1951 (1951), s. 327–340.

²¹ Por. J. Antoniewicz, Stan zachowania zbiorów prehistorycznych na Warmii, północnym Mazowszu i na dolnym Powiślu, ZOW XV/11-12, 1946, s. 92–96.

²² J. Antoniewicz, Józef Naroński, polski inwentaryzator grodzisk w XVII wieku w Prusach, WA XVII/1, 1950, s. 1–24, tabl. I–IV.

²³ J. Antoniewicz, Wyniki badań na osadzie (stanowisko 1) z okresu wpływów rzymskich w Wyszemborku, woj. olsztyńskie, WA XLII/2, 1977, s. 213–225.

²⁴ J. Antoniewicz, Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku i podgrodziu w Jeziorku, pow. Giżycko w 1950 r., MS II, 1950 (1952), s. 235–256; J. Antoniewicz, J. Okulicz, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1951–1954 w Jeziorku, pow. Giżycko, MS III, 1958, s. 7–69.

²⁵ S.B.K., Współczesne zadania archeologii radzieckiej, SprPMA II, 1949, s. 3–10.

²⁶ SprPMA V/1-2, 1953, strony nie paginowane; por. A. Abramowicz, Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek, Warszawa-Łódź 1991, s. 152, przyp. 123.

²⁷ Por. np. J. Antoniewicz, Dwa miecze typu węgierskiego ze środkowej Polski, SprPMA II, 1949, s. 33–40; *i d e m*, Wyniki badań powierzchniowych na stanowisku zwanym „Zameczek” w Tuchlinie, pow. Pisz, SprPMA II, 1949, s. 83–92.

²⁸ Por. np. A. Kietlińska, Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Zduny pow. Łowicz, SprPMA I, 1948, s. 183–186; *e a d e m*, Grób z okresu latańskiego we wsi Całowanie, pow. Garwolin, SprPMA II, 1949, s. 63–68.

²⁹ Por. np. K. Musianowicz, Osada wczesnohistoryczna we wsi Ściborowo, pow. Płock (Sprawozdanie z delegacji), SprPMA I, 1948, s. 187–190; *e a d e m*, Jamowy grób z młodszego okresu wpływów cesarstwa rzymskiego w Gozdowie, pow. Sierpc, SprPMA II, 1949, s. 93–98.

³⁰ A. Kamiński, Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży, MS I, 1956, s. 193–273.

kilkakrotnie Jerzy Antoniewicz, a z nieco młodszego (wówczas!) pokolenia Jerzy Okulicz, Jan Jaskanis, Marian Kaczyński – przez długie, choć niekoniecznie te same lata związani byli z Państwowym Muzeum Archeologicznym³¹.

Spośród następnych woluminów „Materiałów Starożytnych” szczególną uwagę przyciąga tom piąty: aczkolwiek zawierał cztery duże publikacje materiałowe, to blisko dwie trzecie jego objętości stanowił artykuł Aleksandra Gardawskiego, poświęcony kulturze trzcinieckiej³². O znaczeniu tej monografii nie przesądzała jednak jej grubość: praca Gardawskiego stanowiła *novum* zarówno pod względem metodycznym, jak i wskutek przedstawionych tez, takich jak choćby łączenie powstania kultury lużyckiej z ogólnoeuropejskim prądem kulturowym, prowadzącym do uformowania się kręgu pól popielnicowych³³.

Późniejsze publikacje Muzeum wskazują, że stało się ono również wiodącym ośrodkiem badań nad szeroko pojmowanym tzw. okresem wpływów rzymskich, w tym zwłaszcza studiów na kulturą przeworską oraz nad kwestiami chronologicznymi³⁴, święciło też triumfy w badaniach nad epoką brązu w północno-wschodniej Polsce³⁵ a w studiach nad epoką kamienia sięgnęło aż po Niemen i Dniestr³⁶.

Kłopoty gospodarcze PRL w drugiej połowie lat siedemdziesiątych zaburzyły i opóźniły procesy edytorskie w Państwowym Muzeum Archeologicznym, ale napływ wielkiego rzutu młodych pracowników naukowych w początkach lat osiemdziesiątych wywołał ogromny impet intelektualny, co pozwoliło kompensować niedostatki wydawnicze bezpośrednimi dyskusjami naukowymi, prowadzonymi w czasie licznych formalnych lub nieformalnych spotkań w Muzeum archeologów z bardzo wielu i bardzo różnych ośrodków. W niezbyt wesołych latach osiemdziesiątych to właśnie Muzeum dawało poczucie, że można uprawiać archeologię w atmosferze intelektualnej swobody, której nie jest w stanie ograniczyć nawet długość kolejek „stojących za wszystkim”.

3. 13 lat III Rzeczypospolitej

Niespełna trzynaście III Rzeczypospolitej to czas zniesienia barier organizacyjnych i politycznych, ale jednocześnie – lata twardego wędzidła finansowego. Oba te aspekty widoczne są w działalności naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego. Z jednej strony udało

się bowiem wówczas dokonać imponującego opracowania kolekcji z British Museum³⁷, co w czasach „realnego socjalizmu” byłoby nie do pomyślenia, z drugiej strony – ze względu na trudności z pozyskaniem środków na opłacenie druku, cykl edycji niektórych tomów „Wiadomości Archeologicznych” zaczął w niepokojący sposób przypominać wymuszone przez wojnę opóźnienie edycji tomu XVI³⁸.

Dwa ostatnio wydane tomy „Wiadomości”, wydrukowane w tym samym 2001 roku, stanowią dobrą ilustrację głównych kierunków działalności naukowej Muzeum. Dużą ich część stanowią publikacje materiałowe, dostarczające informacji o badaniach wykopaliskowych i odkryciach archeologicznych nie tylko w Polsce, lecz i na sąsiednich obszarach Litwy, Białorusi i Ukrainy³⁹. Wśród autorów dominują, co zrozumiałe pracownicy Muzeum, licznie reprezentowani są jednak również archeolodzy z innych instytucji warszawskich, z pozawarszawskich ośrodków naukowych, czy wreszcie spoza Polski⁴⁰. Państwowe Muzeum Archeologiczne jawi się więc jako centrum naukowe, które dzięki swej aktywności i atrakcyjności intelektualnej animuje badania i kontakty naukowe w stopniu znaczącym dla archeologicznego obrazu całej Europy Środkowo-Wschodniej. O pozycji Muzeum jako ośrodka organizującego i integrującego archeologię od Polski po Estonię może świadczyć choćby lista uczestników konferencji naukowej, poświęconej archeologii bałtyjskiej, planowanej na następny tydzień⁴¹.

Znaczenie Państwowego Muzeum Archeologicznego jako ośrodka naukowego dowodzi również sukces dwóch serii wydawniczych, których pojawienie się nie byłoby możliwe bez intelektualnego wkładu pracowników Muzeum. Seria *Studia nad gospodarką surowcami krzemionymi w pradziejach* stanowi, przynajmniej w ocenie archeologa bardzo odległego od badań nad epoką kamienia, europejski unikat i wyjątkowo cenny wkład w naukę – warto przy tym wspomnieć, że ogromną rolę w tych studiach odgrywają owe, jak je nazywał Stefan Krukowski, *materiały spostrzeżeniowe* z Krzemionek Opatowskich⁴². Drugim wielkim przedsięwzięciem, którego realizacja nie byłaby możliwa bez zaangażowania pracowników Państwowego Muzeum Archeologicznego i jego

³² A. Gardawski, *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, MS V, 1959, s. 7–189.

³³ A. Gardawski, *op. cit.*, s. 138–139.

³⁴ T. Liána, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA XXXV/4, 1970, s. 429–471; T. Dąbrowska, *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim*, MSiW II, 1973, s. 127–253; *e a d e m*, *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa 1988.

³⁵ T. Węgrzynowicz, *Kultura lużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu*, MSiW II, 1973, s. 7–126.

³⁶ Z. Sulgostowska, *Prahistoria międzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu*, Warszawa 1989.

³⁷ G. Orlińska, W. Brzeziński, *Catalogue of the 'Germanic' antiquities from the Klemm Collection in the British Museum*, London 2001.

³⁸ Por. WA LIII/2, 1993–1994 (1997); LIV, 1995–1998 (2001).

³⁹ Por. T. Węgrzynowicz, *Kocioł z Podola*, WA LV, 1999–2001 (2001), s. 31–46; R. Marszałek, *Materiały krzemienne ze stanowisk Berżupia, Dubicze, Dymitrowka i Grybosze z południowej Litwy*, WA LV, 1999–2001 (2001), s. 101–121.

⁴⁰ Por. V. Beljavec, *Środkowolateński grób z płaskiego omentarzyska w Radości Kamienieckiej w zachodniej Białorusi*, WA LV, 1999–2001 (2001), s. 47–54.

⁴¹ *Kultura bogaczewska w 20 lat później* – materiały z tej konferencji zostaną wydane drukiem w roku 2004.

⁴² Ukazało się pięć tomów, m. in. nr 2: W. Borkowski, *Krzemionki mining complex. Deposit management system*, Warsaw 1995; nr 3: *Z badań nad wykorzystaniem krzemienia pasiastego*, Warszawa 1996; por. też W. Borkowski (red.), *Metody badań archeologicznych stanowisk produkcyjnych – górnictwo krzemienia*, Warszawa 2000.

wsparcia jako instytucji, jest seria *Monumenta Archaeologica Barbarica*, dokumentująca cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich⁴³.

Listę przedsięwzięć i osiągnięć naukowych Państwowego Muzeum Archeologicznego w III Rzeczypospolitej można by ciągnąć jeszcze długo, niewątpliwie należałoby też uzupełniać i rozbudowywać naszkicowany wyżej wykaz wcześniejszych sukcesów badawczych. Kończąc chciałbym więc przeprosić autorów wszystkich tych badań, których omówienie, czy choćby wymienienie uniemożliwił mi brak czasu.

Chciałbym wreszcie na koniec wrócić do rozporządzenia prezydenckiego powołującego Muzeum – już

przytoczona przeze mnie, bardzo zawężona lista działań naukowych Państwowego Muzeum Archeologicznego nie pozostawia wątpliwości, że przez wszystkie lata było ono *zakładem naukowo-badawczym*, godnie wypełniającym swoje zadanie, polegające na *badaniu prehistorji terytorjum Państwa Polskiego*.

Prof. dr hab. Wojciech Nowakowski
Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Przewodniczący Rady Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

SCIENTIFIC ACTIVITY OF THE STATE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

SUMMARY

One of the responsibilities of the State Archaeological Museum (PMA) instituted by the Ordinance of the President of the Polish Republic (1928) was to be a “state institution for researches and studies”, its key objective being to “study prehistory, primarily that of the territory of the Polish State”¹. The focus placed on the research activity followed from the specific nature of an archaeological museum, which for its collections relies almost entirely from scientific research – *ie*, excavations. Moreover, its collections require a much more careful scientific treatment than for instance, those of art museums. Achievements of the PMA in the field of science and research are best illustrated by publications, first of all, articles published in the “Wiadomości Archeologiczne” journal, starting from volume X brought out by the Museum itself.

As early in 1928 the PMA staff were engaged in investigating, more and less extensively, of 76 sites²⁻⁴, the results of which were subsequently published in “Wiadomości Archeologiczne”. Even in the first volume of the journal published by the Museum attention is drawn by an extensive article by Zygmunt Szmit of the PMA, dealing with “the study of the Stone Age in Podlasie”, a recapitulation of many seasons of survey and excavation made by the author⁵. Subsequent volumes of the journal brought further studies on the Stone Age^{8,10} and Bronze Age¹¹. Research activity of the PMA in the 1928–1939 period was recapitulated, somewhat by coincidence, in two publications: the “Krzemionki Opatowskie” by Stefan Krukowski¹², to this day a model publication of the research results from the Neolithic flint mine, and volume XVI of “Wiadomości Archeologiczne”, planned in honour of Józef Kostrzewski’s anniversary. The latter carried notable articles by PMA staff¹³ concerned with the cultural and settlement continuity between Lusatian Culture and early medieval Slavs. The issue later became one of the major subjects of archaeological debate after WW II, conducted also in PMA with contribution from its staff members.

The first volume of “Wiadomości Archeologiczne” published after the war contained the results of follow up studies of pre-1945 excavations¹⁸ reporting also on new evidence recovered in the first years after the war¹⁹. A noteworthy development was the marked increase in laboratory analyses of the excavated

material²⁰. Another novelty was the publication of evidence from the territory included within the Polish State after 1945, first of all, former Ostpreussen – apart from carrying out excavations^{23,24} an urgent matter was to safeguard the region’s museum collections from damage and theft²¹.

Political change of the mid-1950s included, among its many effects, also a 20 years’ boom in publishing. In this period PMA launched the “Materiały Starożytne” yearly journal. Its first volume carried an article by Aleksander Kamiński on archaeology of the Balt Jatvings’ tribes in northeast Poland³⁰. Written by an author of known political leanings, the paper had the nature of a political manifesto charting out, at the same time, the course for future research; a natural consequence of this article was PMA participation in research activities of the *Comprehensive Jatving Expedition* – probably the most ambitious archaeology project during the Polish People’s Republic³¹.

Subsequent publications of the PMA prove that the Museum had also developed into a centre of research on the widely conceived Roman Period, the study of Przeworsk Culture in particular, and questions of chronology³⁴; it was also greatly successful in investigating Bronze Age in northeast Poland³⁵, extending the range of its Stone Age research from the Neman to the Dneestr³⁶.

Two recently published volumes of “Wiadomości Archeologiczne” are a fine illustration of how PMA continues its main avenues of research activity: they include reports on research carried in Poland, but also from the neighbouring states of Lithuania, Belarus and Ukraine^{39,40}, testifying to the position of PMA as a research centre which, thanks to its lively activity and intellectual attractiveness has been animating research and scientific exchange to a degree contributing to the Central and East European archaeology. This position is confirmed by the success enjoyed by two publication series which would not have been possible without intellectual contribution from PMA staff members. The Series *Studies on the prehistoric flint raw materials economy* is a valuable contribution into the study of the Stone Age exceptionally⁴², while the *Monumenta Archaeologica Barbarica* records the archaeology of Roman Period cemeteries in Poland⁴³.

thum. A. Kinecka

⁴³ Por. zwłaszcza T. Dąbrowska, Kamięńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien, *Monumenta Archaeologica Barbarica* III, Kraków 1997; J. Andrzejowski, Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland, *Monumenta Archaeologica Barbarica* V, Kraków 1998.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

- AAC – „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
 AAHung. – „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
 AFB – „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
 APolski – „Archeologia Polski”, Warszawa
 AR – „Archeologické rozhledy”, Praha
 B.A.R. Int. Series – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
 BerRGK – „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
 BJahr. – „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
 BMJ – „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześnie: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
 FAP – „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześnie: „Fontes Praehistorici”), Poznań
 Inf.Arch. – „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
 InvArch. – „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
 JmV – „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
 JRGZM – „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
 KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
 KSIA – „Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk CCCP), Moskva
 MIA – „Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Materialy i issledowanija po archeologii CCCP), Moskva
 MatArch. – „Materialy Archeologiczne”, Kraków
 MS – „Materialy Starożytne”, Warszawa
 MSiW – „Materialy Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
 MSROA – „Materialy i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
 MZP – „Materialy Zachodniopomorskie”, Szczecin
 PA – „Památky archeologické” (wcześnie: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
 PArch. – „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
 PMMAE – „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
 PomAnt – „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
 Prahistoria ziem polskich – Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: Wczesna epoka brązu (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
 Prussia – „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
 PSAS – „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
 PZ – „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
 RArch. – „Recherches Archéologiques”, Kraków
 RB – „Rocznik Białostocki”, Białystok
 RO – „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
 SJahr. – „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
 SIA – „Slovenská archeológia”, Bratislava
 SovArch – „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
 SprArch. – „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
 SprPMA – „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
 WA – „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
 ZNUJ – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
 ZOW – „Z otchłani wieków”, Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2003. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa